

„Om õks Taalin tarka meesi, Leenin olli linnukõnõ.“ Nõukogude folkloori loomine Setomaal stalinistlikul perioodil

Andreas Kalkun, Janika Oras

Vaatleme artiklis seto laulikute poolt nõukogude ajal poliitilistel teemadel loodud laule, mis pidid kajastama riiklikku nõukogude ideoloogiat ja olid enamasti tehtud folkloristide või kultuuriametnike tellimisel. Nimetame käsitletavaid improvisatsioonilisi laule „poliitilisteks lauludeks“ või täpsemalt, „poliitilisteks pühenduslauludeks“, juhul kui tegemist on mõnele isikule või institutsioonile pühendatud tekstiga. Artikli esimene pool annab ülevaate nõukogude folkloori kontseptsiooni ja sellega seotud praktikate väljakujunemisest Teise maailmasõja eelses Nõukogude Liidus ning nende jõudmisest okupeeritud Eestisse. Eelkõige Stalini-aegseid (1940–1953), aga ka järgnenud aastate protsesse Eesti folkloristikas ja seto laulutraditsioonis on vaadeldud Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis ja muudes arhiivides ning ajakirjanduses leiduvate allikmaterjalide põhjal. Postkolonialistlikule uurimusele tuginedes küsime võimalikkuste piiride kohta folkloristide ja laulikute tegevuses ja loomingus. Laulikute poliitilisi, soolisi, loojanatuurist ja ühiskondlikust positsioonist lähtuvaid valikuid ja paigutumisi analüüsides näitame laulikute, aga ka folkloristide individuaalsete kogemuste ja tegutsemismotiivide mitmekesisust.

Nõukogude folkloori kontseptsioon kujundati Nõukogude Liidus välja 1930. aastatel, mil folkloor üldisemalt tõsteti ühiskonnas erilisele positsioonile – selles kui töötava rahva eneseväljenduses nähti kirjanduse ja muu kunstiloomingu peamist eeskuju, välja kujundati rahvakunstiansamblike ja folkloori lavaesituste üleriigiline süsteem. Nõukogude folkloori oluliseks osaks olid poliitilised laulutekstid, mida löid suulist traditsiooni esindavad laulikud koostöös folkloristidega.

Nõukogude Liidu ideoloogilisest keskusest lähtuv folkloorikäsitus koos vastavate praktikatega tuli üle võtta ka okupeeritud Eestis. Esialgsetele pealispindsematele muutustele järgnes kõige karmimal repressioonide perioodil aktiivne nõukogude folkloori kogumine ja populariseerimine, koos kaasaegse folkloori loojate praktilise juhendamise. Sellega tegelesid olemasolevad folkloristlikud institutsioonid, neile lisaks loodi 1951. aastal Rahvaloomingu Keskmaja vastav ametikoht, kuhu asus tööle Tallinna Riikliku Konservatooriumi lõpetaja, hilisem rahvamuusika-ajakirjanik Aino Strutzkin. Teadlased lõpetasid nõukogude folkloori alase tegevuse seoses Stalini surma järgse pöördedega folkloristikas, kohalikul tasandil aga jätkus poliitilise laulu tellimine isetegevusülevaatusteks ja ametlikeks üritusteks.

Seto laulikud, kes valdasid improviseerimiskunsti ja kellel oli juba Teise maailmasõja eel välja kujunenud (poliitiliste) pühenduslaulude traditsioon, kujunesid Eestis peamisteks nõukogude folkloori loojateks. Neilt tellitud kiidulaulud suurendasid aruannetes „poliitilisi sündmusi ja tööliste elu kajastava uuema folkloori“, „Suure Isamaasõja folkloori“ või lihtsalt „kolhoosi rahvaluule“ osatähtsust. Peamisteks poliitiliste laulude loojateks olid naised, vanema laulutraditsiooni peamised kandjad 20. sajandil. Naistel oli ka keskne roll juhuimproviseerimises ja rituaalses laulus, mille registritega sai nõutud ideoloogilisi teemasid sobitada. Näib, et poliitilisi laule ei olnud valmis looma kõik seto lauljad. Koostöövalmidus sõltus osalt laulikute (või nende lähedaste) sotsiaalsest positsioonist ja poliitilistest vaadetest. Veel olulisemaks motiveerijaks võiks pidada naiste isiklike loojaambitsiooni ja seto kogukonna ning ühtlasi ka laulutraditsiooni moderniseerumisega seotud vajadust väljuda traditsiooniliste soorollide raamest, avardada oma suhtlemis- ja esinemisareaali ja kasutada uusi esinemisformaate.

Folkloristide välitöömaterjalide põhjal võiks arvata, et poliitiline looming kõlas ainult spetsiifilistel üritustel ega kuulunud kogukonna spontaansesse laulurepertuaari – ehkki ajakirjanduses avaldatud tekstides püütakse jätta ideoloogiliselt õiget muljet nõukogude folkloori rahvalikkusest. Ideoloogilise tellimuse täitmine seto laulikute abiga aitas folkloristidel hoida varasemaid rahvuslikke uurimis- ja kogumistraditsioone, sest ka kõige karmimal repressioonide ajal koguti Setomaal poliitiliste laulude kõrval mitmesugust vanemat pärimust.

Ent ehkki poliitiliste laulude loojad olid allutatud väga konkreetsetele diskursiivsetele nõuetele, ei tähenda see, et neil oleks puudunud agentsus. Seto naised on poliitiliste laulude koostööprojekti olnud vääramatult autoripositsioonil ning vaatamata kohalike ideoloogiatöötajate ja folkloristide püüdele anda laulikutele ideoloogilist koolitust kostab suuremast osast lauludest väga spetsiifiline seto naiste

hää. Kuigi lauludes on kasutatud valitud vormeleid uuest ideoloogilisest diskursusest, pärineb suurem osa vormeleist seto traditsioonilisest laulukeelest ning peegeldab ka nende naiste (usundilist) maailmapilti. 1940. aastate lõpus folkloristide poolt kogutud seto naiste improvisatsioonid moodsatel teemadel jõudsid kiiresti ka kooliõpikutesse. Kooliõpikutes toimusid nende lauludega aga kultuurilisele omastamisele viitavad muutused, laulud tõlgiti ja neid esitleti eesti nõukogude folkloorina.